

TAUTOSAKA JAV LITUANISTINĖSE MOKYKLOSE

GEDIMINAS RADVILAS

Kur mūsų išeivijos jaunoji karta susipažįsta su protėvių papročiais, tautosaka, išmoksta senųjų dainų, šokių, vaizdingų posakių? Toks klausimas nejučia kilo, kai Lietuvos televizija nepriklausomybės atkūrimo išvakarėse parodė filmuotų kadru iš užjūryje surengtų lietuvių tautinių šokių ir dainų švenčių. Stebino ne tik tautiškai pasipuošusių šokėjų, choristų, muzikantų tūkstantiniai būriai, bet ir tai, jog buvo itin daug mokyklinio bei studentiško amžiaus atlikėjų.

Netrukus atsirado proga tiesiogiai pamatyti bei išgirsti, kaip gražiai išeivijos jaunimas dainuoja ir šoka, dargi suktis bendrame ratelyje Vilniaus universiteto Sarbievijaus kieme. Čia mes, Mokslų Akademijos folklorinio ansamblio "Dijūta" dalyviai, buvome pakvietę drauge vakaroti tautiečius, suvažiavusius į tradicinius lituanistinius vasaros kursus senojoje Alma Mater. Tą vakarą iš grupelės amerikiečių ir sužinojau, kad daugumą senųjų dainų bei šokių jie yra išmokę ne iš tėvų, senelių ar per šeimos šventes, ne dalyvaudami įvairių organizacijų (skautų, ateitininkų) veikloje ar vasarodami jaunimo stovyklose, o šeštadieninėse lituanistinėse mokyklose. Per pamokas. Iš vadovėlių.

Išeivijos jaunimo švietimui skirtų leidinių jau ima rasti ir Lietuvoje. Daugiausia vadovėlių, mokymo programų į mūsų bibliotekas atkeliauja iš JAV su knygų labdaros siuntomis. Vartydami šiuos leidinius, skaitydami tautiečių spaudą, galime nemažai sužinoti, kaip vyresnioji išeivių karta rūpinasi, kad jaunimas nenutautėtų, kuo ilgiau puoselėtų lietuviškas tradicijas. Žvilgtelėti, kaip lietuvių kilmės jaunieji amerikiečiai supažindinami su tradicinės kultūros vertybėmis, matyt, reikėtų ne tik mums, folkloristams, bet ir literatūros mokytojams bei visiems, kuriems rūpi tautinės mokyklos ateitis. Nepamirškime, jog tik didžiausiomis etninės kultūros propaguotojų pastangomis sovietmečiu buvo pasiekta, kad devintojoje klasėje į literatūros mokymo programą būtų įtrauktas trumpas tautosakos kursas. O pirmas žinomo folkloristo L. Saukos parengtas tautosakos vadovėlis, kuriame nebėra privalomos "tarybinės liaudies kūrybos" bei draudžiamų temų, galėjo pasirodyti tik 1989 m., įsisiūbavus nacionalinio atgimimo bangai. Deja, dabar, nelikus suvaržymų, atsirado kita grėsmė — natūralų folkloro nykimą itin spartina masinės kosmopolitinės Vakarų kultūros skverbimasis. Amerikos jaunuomenė modernios kultūros apsuptyje gyvena jau ne vieną dešimtmetį, todėl sužinoti, kaip lituanistinių mokyklų pedagogai skiepija moksleiviams tradicinės kultūros vertybes, manyčiau, ne tik įdomu, bet ir aktualu.

JAV nėra nė vienos visai lietuviškos mokyklos, tokios kaip Vasario 16-osios gimnazija Hiutenfelde, Vokietijoje. Kaip nurodo bostoniškė „Lietuvių enciklopedija“, viena pusiau lietuviška aukštesnioji mokykla buvo įsteigta Konebunkporte — mokoma angliškai, tačiau dėstomi lituanistiniai dalykai, jaunimas auklėjamas tautine dvasia². (Ar taip yra ten ir dabar, šio straipsnio autoriui nepavyko sužinoti.) Taigi šeštadieniais, kai „grynieji“ amerikoniukai ilsisi, pramogauja, mūsų tautiečiai, susikrovę į kuprines lietuviškus vadovėlius, skuba į pamokas (paprastai tėvai išnuomoja kurią nors miesto mokyklą) ir aštuonerius (pradinė mokykla) ar dvylika (aukštesnioji) metų mokosi katalikų tikybos, Tėvynės istorijos, geografijos, lietuvių kalbos, literatūros, tautosakos, papročių, lietuviškų dainų ir šokių.

Žinomas išėivijos švietimo darbuotojas Juozas Masilionis leidinyje „Pasaulio lietuviai“ informuoja, jog dauguma lituanistinių mokyklų Amerikoje įsteigtos pirmaisiais naujųjų ateivių atvykimo metais, taigi 1949, 1950, todėl ne viena iš jų šiais mokslo metais (1989-1990 m. — G. R.) švęs 40 metų sukaktį³. Straipsnio autorius nurodo, kad daugiausia tokių mokyklų buvo 1968-1969 mokslo metais — 53. „Dabar vaikus į lituanistines mokyklas leidžia ta tėvų karta, kuri jau čia gimė ir mokėsi, — rašo J. Masilionis. — Jie žino lituanistinių mokyklų reikšmę. Jie patys gal spyriodamiesi tas mokyklas lankė, bet vėliau akys atsivėrė, pripažino jų vertę ir dabar stengiasi per tą „kančią“ savo vaikus perleisti“⁴. Deja, lituanistinių mokyklų nuolat mažėja. To paties autoriaus skaičiavimais, 1990-1991 mokslo metais JAV veikė tik 23 šeštadieninės mokyklos bei kursai, jas lankė apie tūkstantį mokinių, dirbo 178 pedagogai. Didžiausia — Lemonto Maironio lituanistinė mokykla (beveik 200 moksleivių)⁵.

Nutautėjimą greitina ir vedybos su kitataučiais. 1980 m. įvykusio JAV gyventojų surašymo duomenimis, 54,3 proc. lietuvių jau buvo kilę iš mišrių šeimų⁶.

Lituanistinio švietimo raidai daro įtaką ir politiniai procesai Lietuvoje. Mokytojams skirtame leidinyje „Švietimo gairės“ pedagogė V. Augulytė-Bučmienė rašo, jog po karo Amerikoje šeštadieninės mokyklos steigtos pirmiausia todėl, kad daugelis dar tikėjosi netrukus sugrįžti į gimtinę ir kad vaikai tęs mokslą Lietuvos gimnazijose. Septintąjį dešimtmetį, kada viltys dėl tėvynės išsilaisvinimo ėmė blėsti, pagrindiniu šių mokyklų tikslu tapo išlaikyti lietuvišką žodį bei kultūrą Amerikoje. O pastaraisiais metais padaugėjo tėvų, kurie vaikus į lituanistines mokyklas leidžia tik tam, kad jie pažintų savo šaknis, galėtų susikalbėti, nuvykę į Lietuvą kaip turistai. Tačiau, kaip teigia straipsnio autorė, tėvai, pageidaujantys, kad būtų supaprastintos mokymo programos, neprieštarauja, kad vaikai išmoktų tautinių šokių, dainų, tautodailės⁶.

Aptardamas, kaip išlaikyti nacionalinę savimonę tremtyje, kunigas R. K. Jančauskas yra rašęs, jog jaunas lietuvis, norėdamas tapti geru piliečiu, turi susipažinti ir su Lietuvos, ir su Amerikos istorija, kultūra, tradicijomis. Vyresniesiems nėra lengva diegti jaunimui tautinę savimonę, nes, pasak autoriaus, amerikietiška kultūra jiems patrauklesnė, teikianti daugiau galimybių⁷.

Lituanistinių mokyklų pedagogai, išstisus dešimtmečius besirūpinantys moksleivių tautinės savimonės ugdymu, nusipelnė misionierių vardo. Kai kas jau yra iškeliavęs į amžinybę, o kiti, ir sulaukę garbingo amžiaus, tebepuoselėja lietuviybę. Iki priverstinės emigracijos daugelis jų buvo mokytojai, dėstytojai, kunigai, Vilniaus ar Kauno universitetų studentai. Atvykus į JAV, ne vienam teko sunkiai fiziškai dirbti ir dar šeštadieniais už simbolinį atlyginimą mokyti tautiečius. Tarp mokytojų, vadovėlių autorių yra žinomų išeivijos beletristų, mokslininkų, visuomenės veikėjų. Pedagogo duonos yra ragavęs ir žymus išeivijos folkloristas J. Balys. Jis dėstė tautosaką Čikagoje įsikūrusiame Pedagoginiame lituanistikos institute. Ši disciplina Institute — viena iš pagrindinių, šalia lietuvių kalbos, literatūros, istorijos, pedagogikos ir mokymo praktikos⁸. PLI išaukęs iš Aukštųjų pedagoginių lituanistikos kursų, rengia mokytojus šeštadieninėms mokykloms, leidžia vadovėlius. Tarp Instituto rektorių — žinomas etnologas kun. V. J. Bagdanavičius, tarp absolventų (jų yra 200) — šiuo metu Lietuvoje sėkmingai besidarbuojantis ateitininkų judėjimo dvasinis įkvėpėjas A. Žygas. Beje, jis yra PLI folklorinio ansamblio įkūrėjas.

Čikagos K. Donelaičio lituanistinėje mokykloje daug metų dirbo rašytoja D. Brazytė-Bindokienė, populiarios knygos „Lietuvių papročiai ir tradicijos išeivijoje“⁹ autorė. Šis leidinys — savotiškas etnografijos ir tautosakos vadovas jaunoms išeivių šeimoms.

Bene pirmasis vadovėlis, iš kurio tautosakos žinių sėmėsi lituanistinių mokyklų moksleiviai, buvo prieš keturis dešimtmečius JAV pakartotinai išleisti J. Ambrazevičiaus, A. Skrupskelienės ir A. Vaičiuliaičio „Naujieji skaitymai“¹⁰. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekoje esantis egzempliorius — iš ketvirtosios vadovėlio laidos, pasirodžiusios 1953 m. Į mūsų Institutą „Naujieji skaitymai“, kuriuos išleido Bostono lietuviai mokytojai, atkeliavo su knygų siunta iš Kanados, tad galima spėti, kad pokaryje vadovėliu naudojosi ir šios šalies lietuviukai. „Leidėjų žodyje“ pateiktas įdomus faktas, kad „knygos spausdinimo techninę pusę prižiūrėjo Bern. Brazdžionis“¹¹.

Šiuose lietuvių literatūros skaitiniuose tautosaka dviejuose pirmuosiuose skyriuose — „Seku seku pasaką“ ir „Aš padainuosiu dainų dainelę“. Jie pradėdami poetiškai parašytomis pastabomis apie tautosakos žanrus. Po kūrinėlių — vienas kitas apibendrinantis sakinytis ir klausimai

arba užduotys mokiniams. Pavyzdžiui, po pasakos "Mildutė" rašoma: "Lietuviškose pasakose dažnai ne dėl to našlaičiams bloga, kad tėvas vedė pamotę, bet dėl to, kad ta pamotė yra ragana laumė. Ji turi kuo nors išsiskirti nuo žmonių. Kurie tad išviršiniai ženklai ir būdo bruožai žymi šios pasakos raganą ir jos dukteris?"¹²

Amerikos šeštadienių lituanistinių mokyklų lankytojai dar 1961 m. sulaukė ir atskiro tautosakos vadovėlio¹³, kurį parengė lituanistas pedagogas D. Velička. Autorius parašė dviejų dalių lietuvių literatūros vadovėlį, pirmąją knygą skirdamas žodinei liaudies kūrybai, kuri pagal programą dėstoma penktoje klasėje (Lietuvoje tai atitikdavo IX, o dabar — X klasę). Šią pusės tūkstančio puslapių skoningai iliustruotą mokymo priemonę išleido Čikagos aukštesnioji lituanistikos mokykla (čia šviesios atminties vadovėlio autorius ir dirbo). Galima būtų parašyti visą straipsnį, norint šį reikšmingą darbą aptarti smulkiau ar, tarkime, palyginti jį su prieškarinio Lietuvoje išėjusiais panašaus pobūdžio M. Biržiškos, Z. Kuzmickio, M. Miškinio leidiniais, 1948 m. Vokietijoje J. Balio išleistu solidžiu veikalu "Lietuvių tautosakos skaitymai" ar su Lietuvoje 1963 m. išėjusia "Lietuvių tautosakos apybraiža" bei vėlesniais A. Šalčiūtės, D. ir L. Saukų, K. Aleksyno ir kitų parengtais tautosakos vadovėliais bei chrestomatijomis. Pats autorius knygos pratarinėje pasako, kuo jis daugiausia rėmėsi: "Esu didžiai dėkingas, — rašo D. Velička, — tautosakos mokslininkui prof. dr. J. Baliui ne tik už veikalus, kurie man buvo nepakeičiami šio darbo šaltiniai, bet ir už asmeninę jo pagalbą, kurią jis suteikė man reikšmingomis pastabomis, peržiūrėjęs šio vadovėlio rankraštį"¹⁴. Pažymėtina, kad šis vadovėlis — ne tik trumpas tautosakos kursas, bet ir chrestomatija bei literatūros teorijos pagrindai. Be to, čia gana plačiai apžvelgiami senieji lietuvių tikėjimai ir papročiai. Yra skyrelis, kuriame suminimi žymesnių lietuvių bei kitataučių tautosakininkų darbai. Autoriaus kalbos tonas geranoriškas, tarsi būtų bičiuliškai šnekučiuojama ir su mokiniu, ir su pedagogu. "Pastabose mokytojui" taip pat išryškėja vadovėlio sudarytojo tolerancija: "Klausimai ir uždaviniai", kuriais baigiami chrestomatinių dalykų skyreliai, nelaikomi nepakeičiamais. Jie yra tik gairiniai. Kiekvienas dėstytojas pats susiformuoja klausimus ir uždavinius tokius, kokių reikalauja natūralios darbo aplinkybės"¹⁵.

Vertėtų paminėti ir vadovėlio kalbos vaizdingumą. Man, pradedančiam tirti patarles ir priežodžius, krito į akį štai toks šmaikštus autoriaus sakinytis iš skyriaus "Smulkioji tautosaka": "Apgavikų, pagyrūnų, tinginių ir kitokių nedorybių nešiotojų liaudis labai nemėgsta, dėl to ir patarlėmis juos kandžioja"¹⁶.

Su tautosaka išeivijos moksleiviai, kaip minėjau, plačiau susipažįsta penktoje klasėje, tačiau pagal programą žodinei kūrybai nemažai dėmesio

skiriama kiekvienais mokslo metais. Atsiverskime kad ir S. Jonynienės vadovėlį penktam pradinukų skyriui „Lietuvos laukai“¹⁷. Čia išdėstytas literatūros skaitinių, tėvynės pažinimo, gramatikos ir dainavimo kursas. Tituliniame puslapyje — spalvota įklija su lyrišku Lietuvos kaimo vaizdu: po aukšta pušimi sėdi piemenėlis, pučia dūdelę. Toliau vos ne kiekviename puslapyje yra piešinėlis, lietuviškas ornamentas arba nuotrauka (leidinį iliustravo V. Vijeikis). Vaizdinė medžiaga ir tekstai (Lietuvos himnas, keletas liaudies bei patriotinių dainų, giesmių, tuzinas pasakojamosios bei pusšimtis smulkiosios tautosakos kūrinėlių) persunkti pasididžiavimu ir meile tėviškei. Apdainuoti, aprašyti būdingiausi Lietuvos faunos bei floros atstovai. Antai lakštingalai skirta liaudies daina „Lakštute paukštute“ (kaip ir prie kitų dainų, yra gaidos), pasaka „Lakštingala“ bei gamtiškas pasakojimas apie pilkąją giesmininkę. Pastarasis tekstas, prasidedantis paprastu paukštelio išvaizdos ir balso nusakymu, palengva prisodrinamas etnografinių detalių: „Seniau žmonės tikėjo, kad lakštingala yra laimę nešantis paukštis. Jeigu kas nuskins lapą nuo medžio, kuriame tupi ir gieda lakštingala, tai bus laimingas. Bet lapą ne taip lengva nuskinti, nes jį reikia skinti lakštingalai giedant ir jos nebaidant. O tai yra labai sunku, nes lakštingala arti žmogaus neprisileidžia“¹⁸. Paskutinis šio tekstelio sakinyss vėl informatyvus, lakoniškas, tačiau, atrodo, skirtas pirmiausia sužciesti nostalgijos iškamuotą išeivio mokytojo širdį: „Lakštingalų Amerikoje nėra“¹⁹.

* * *

Pavarčius porą už Atlanto išėjusių tautosakos vadovėlių, probėgšmais aptarus JAV šeštadieninių lituanistinių mokyklų veiklą, paminėjus keletą lietuvybės puoselėtojų, žinoma, negalima susidaryti išsamaus vaizdo, kaip išeivijos jaunimas susipažįsta su tėvų žemės tradicine kultūra. Tačiau galbūt šis rašinys ką nors iš mokytojų, folkloristų, naujų vadovėlių autorių paskatins atidžiau panagrinėti didelę išeivių pedagogų patirtį skiepijant jaunimui mūsų senolių dvasios vertybes, mokant vaikus ir paauglius liaudies dainų, šokių, papročių. O gal bent vienas išeivijoje pasirodęs literatūros ar tautosakos vadovėlis sudomins mūsų knygų leidėjus?

¹ *Sauka L.* Lietuvių tautosaka. Kaunas, 1989.

² Lietuvių enciklopedija: Lietuva. Boston, 1968. T. 15. P. 792.

³ *Masilionis J.* Paremkime Amerikos lietuvių lituanistines mokyklas // Pasaulio lietuvis. 1989. Nr. 10.

⁴ *Masilionis J.* Lietuviškasis švietimas JAV // Pasaulio lietuvis. 1991. Nr. 6-7.

⁵ Lietuvių enciklopedija: Papildymai. 1985. T. 37. P. 240.

⁶ *Augulytė-Bučnienė V.* Problemos, kurių neturėjome prieš 20 metų // Švietimo gairės. 1982. Nr. 28.

⁷ *Jančiauskas R. K.* Tautinės kultūros galimūmai Jungtinių Amerikos valstybių mokyklose // Lietuvos Katalikų Mokslų Akademijos Suvažiavimo darbai. Roma, 1964. T. 5. P. 289.

⁸ *Pedagoginis lituanistikos institutas: 1958-1983.* Chicago, 1983. P. 18.

⁹ *Brazytė-Bindokienė D.* Lietuvos papročiai ir tradicijos išseivijoje. Chicago, 1989.

¹⁰ *Ambrazevičius J.* ir kt. Naujoji skaitymai. 4-asis pataisytas leidimas, skiriamas tremties mokyklai. Boston, 1953.

¹¹ Ten pat. P. 221.

¹² Ten pat. P. 16.

¹³ *Velička D.* Lietuvių literatūra: D. 1. — Tautosaka. Čikaga, 1961.

¹⁴ Ten pat. P. 12.

¹⁵ Ten pat. P. 446.

¹⁶ Ten pat. P. 334.

¹⁷ *Jonyrienė S.* Lietuvos laukai: Lituanistinių mokyklų penktajam skyriui. Chicago, 1970.

¹⁸ Ten pat. P. 12.

¹⁹ Ten pat. P. 12.

FOLKLORE IN LITHUANIAN SATURDAY SCHOOLS IN THE U S A

CEDIMINAS RADVILAS

Summary

The article dwells upon the function of Lithuanian Saturday schools in the process of the maintenance of a national identity, instilling the traditional values of culture in a younger generation. Readers are also presented with a few textbooks on folklore and their authors.